Поодиноке число 1 зл.

КООПЕРАТИВНА РЕСПУБЛИКА

В ЦЬОМУ ЧИСЛІ ЗОКРЕМА ЧИТАЙТЕ:

ЛЬВІВ СІЧЕНЬ 1938

ЗМІСТ:

INHALT:

SOMMAIRE:

КООПЕРАТИВНА РЕСПУБЛИКА
ЕКОНОМІЧНО-СУСПІЛЬНИЙ МІСЯЧНИК — ЛЬВІВ

CO-OPERATIVE REPUBLIC
Ukrainian Monthly Review Lwiw — Poland
ul. Technicka, 1.

Ч. 1.
СІЧЕНЬ
1938.
РІЧНИК XI.

НА ОКРАЯХ ДНІВ

З НОВИМ РОКОМ!

За нами знов один рік змагань. Перед нами знову невідоме майбутнє.

„Пливем по морі тьми" — можнаби сказати словами поета. Бо над світом цілим, а зокрема над нашими землями стоять непроглядні, здавалося б, тумани злоби, насильства над правами людини, реакції, яка намагається повернути колесо історії о цілі століття назад, коли ще не існувало поняття homo sapiens, людини як вищої істоти, з невідлучними правами на своє самоозначення, на свободу думки й орґанізації, на самоуправу і вільне спілчанство.

Почалася ця мандрівка у тьму середньовіччя під приманчивими гаслами рівности всіх, буцім то диктатури праці над капіталом — під одною тільки, дрібною, умовою: нехай нарід передасть своє право на свободу — покищо в депозит і завідування їм, „вождам трудящих", їм, уосібленню волі народніх мас.

Вийшов з того — глум над людиною, знищення усіх первнів суспільної організації, і так ледви животівших під вагою царату, комплєтна руїна усіх форм добровільного спілчанства — повний соціяльний розклад внутрі — при зовнішнім вигляді механічної суцільности й одностайности.

І стали появлятися наслідування цього первовзору — нові форми нищення свободи й самоорґанізації громадян. Зовнішній бліхтр „пятирічок", ударних кампаній, вождівських інсценізацій — почав родити заздрість і в других країнах, де господарські труднощі хвилювали маси і родили психозу нервового бажання чудес, містичного вижидання чогось надприродного, що принеслоб спасення „з гори" і скоро, коби лиш не вимагало прозаїчного труду й ініціятиви самих народніх мас. Під яким б гаслами не йшли ці рухи — націоналістичними, реліґійними чи інтернаціонально-комуністичними — завжди врешті решт приходимо до одного й того самого: до обмеження громадянських свобід, до відібрання людині права критики державних чинників, і, що нас як кооператорів, дотикає особливо — нарушення права вільної асоціяції й самоуправи громад та спілок.

Чи хвиля тої психози вже перекотилася, перекочується — чи може перед нами нове її насилення? Як зокрема представля-

ється ця справа тут, де безпосередньо живемо, на українських землях під Польщею?

Здається, що найбільше насилення етатистичних тенденцій вже за нами. Коли порівнати прим. рік 1934 з роком 1937, то ріжниця впадає сама у вічі. Голоси, що протиставлять громадянство — державі, що остерігають перед нехтуванням прав громадян на свобідну орґанізацію, на вільну критику державного кермування, на самоорґанізацію — тепер куди частіші й сміливіші як тоді. Кріпшає хребет громадянської опінії не тільки в загальній пресі, а й навіть у тому парляменті, що вийшов (фактично) з волі і благословенства державного кермування, (чи ґрупи, що стоїть при державній кермі). У повітрі відчувається, що слово демократія, як гасло і засада, перестає бути предметом насміху, а навпаки, є вже великі маси суспільства, які є рішені постояти за неї.

Також у сферах самої кооперації — як польської так і непольської — починає забуватися тодішня заполоханість і непевність завтрішнього дня. Зі скріпленням кооперативних орґанізацій під матеріяльним оглядом, починає вертатися також почуття самопевности і бажання обстоювати своє право на незалежність від публичних чинників, свою самоуправу і самодіяльність.

З надією на дальше скріплювання тих тенденцій вступаємо у новий рік. Знаємо, що буде це новий рік змагань і трудів, та тих ми не лякаємося. Це наша суспільна роля і функція, яка є одночасно нашою леґітимацією на життя.

ПОЧИНАЄМО НОВЕ 10-ЛІТТЯ.

З цим випуском розпочинає „Кооперативна Республика" друге десятиліття свого існування. Як завжди до тепер, так і на далі буде наш орґан старатися як найповніше інформувати український загал передовсім про загально економічне положення в Польщі, на т. зв. Радянській Україні і у світі. Тій цілі служитиме, як статейний, так і хронікарський відділ журналу. Окрему увагу будемо присвячувати питанням біжучої орґанізації й практики кооперативного руху, у нас і за кордоном. У бібліоґрафічній частині міститимемо огляди преси і публікацій на загально-економічні і спілчанські теми. В нашій редакційній теці маємо актуальні статті на ці тему проф. Тотоміянца, през. Павликовського, проф. Іваниса, Іваницького, Мартоса та інш.

В літературному додатку йде цього року цінна праця сеніора кооперативного письменництва пок. проф. Шарля Жіда п. н. „Солідарність". Вона, коли вийде окремою книгою, збогатить нашу кооп. літературу ще одним цінним придбанням.

Як завше дотепер, так і на далі стоятимемо твердо і неуступно на стороні правдивих кооперативних ідеольоґічних засад, не подаючись ані хвилевій моді, ані ніякому натискові, чи навіть аґітації з боку некооперативних чинників.

Просимо наших Читачів і Співробітників піддержати нас у цій праці. Зокрема маємо надію на дальший приріст передплатників з кругів наших кооперативів і кооператорів. Будучи орґаном вільної дискусії і свобідної кооперативно-економічної думки, не користаємо з ніякого орґанізаційного натиску в здобуванні передплатників. Вся наша надія — це добровільні абоненти та ідейні прихильники. Їх гурт вже доволі великий — але не зашкодить, коли він буде ще більший!

Усіх наших Прихильників просимо надсилати нам до поміщення всякого роду дописі, репортажі та більші статейки на актуальні теми.

МОЖЛИВІСТЬ ЗВИШКИ ЦІН.

Т. зв. „мала кріза", що тяглася від весни 1937 р., а проявилася в Америці і в деяких державах Европи знижкою цін промислових сировин, здається, добігає до кінця. Після обчислень німецького Інституту для досліду конюнктур, ціни 20-ти головних сировин на світових ринках обнизилися від березня до початку грудня 1937 на 16,7%. Найбільша обнижка була на початку листопада. Потім однак знижковий рух загальмувався. Пересічний стан цін сировин на початку грудня 1937 був приблизно однаковий з рівнем цін з перед року. Так виглядає п е р е с і ч. Одначе окремі сировини знижкували неоднаково. Харчеві сировини не впали нижче цін зі січня 1927. Не дуже подешевшали сирівці, що їх добуває промисловість (копалини тощо). Зате промислові сирівці з сільської продукції (прядива тощо) впали до рівня з жовтня 1936 року.

Згаданий Інститут припускає, що діяння таких проминаючих чинників, як звишкова спекуляція (головно воєнна) і нагромадження більших запасів товарів вже вичерпується. Є фактом, що дійсна спотреба промислових сировин вже много більша, як закупи на ринках (біржах і т. д.). Т о м у м о ж н а с п о д і в а т и с я р у х у ц і н у г о р у.

Одначе не є виключене, що в деяких важних ділянках промислу грозить вже нова, хоч покищо укрита надпродукція, а як відомо, надпродукція (зглядна) це предвісник крізи.

ПОДВИГИ ДРІЖДЖЕВОГО КАРТЕЛЮ.

У голосному варшавському процесі президента Варшави, б. міністра Стажинського проти редактора Студніцкого, виринула справа дріжджевого картеля. Був зроблений закид през. Стажинському, що він, як міністер, побирав від цього картеля правильні щомісячні підмоги, що картель вплатив поважну квоту на виборчі цілі одної проурядової партії (1930 року), та що картель мав такі впливи у влади, що вмів унеможливити видачу нових концесій на фабрикацію дріжджів. Адвокат Студніцкого, Вознякович, закинув членам картеля несовісну калькуляцію, яка їм дала змогу видобути за час 1926—1936 зі своїх підприємств 108 міліонів зл. до-

ходу, та що на побічних операціях мелясою, картель, зі шкодою для держави, заробив 32 міліони злотих. Закинув врешті, що ці скромні зиски пішли у кишені „4 жидівських родин".

Суд засудив Студніцкого за знеславлення б. міністра, отже можна було думати, що й закиди проти картеля не в цілости правдиві. Але ось недавно появилося в пресі прилюдне вияснення в цій справі „Zrzeszenie producentów drożdży". З цього комунікату довідуємося ось яких цікавих річей:

Картель мав від 1926 до 1936 року офіціяльних зисків 25,77 міліонів злотих. В картелю є учасниками не „4 жидівські родини", а 16 фабричних підприємств. Оборотів мали ці підприємства за згаданий час 335 міліони титулом акцизи від дріжджів. Чистий зиск 25,7 міліонів робив 7,7% від капіталу. Які були пересічні платні управителів фабрик картель обережно промовчує. З досвіду картельної практики в Польщі треба догадуватися, що пару тисяч місячно на директора, це була мінімальна ставка.

Щодо операцій з мелясою картель раз твердить, що про них нічого взагалі не знає, а в другому місці впевняє, що на мелясі скарб держави нічого не втратив. Виходить, як з тою бабою Мокриною, що впевняла: по перше, я в тебе горнця не позичала, по друге — він був давно вже збитий....

Припустивши навіть, що цифри, до яких картель признався, правдиві, виходить, що поза пенсіями управ на одно підприємство припало пересічно по 160.000 зл. чистого зиску річно, або по 1.500 зл. щомісячно. — Це було в десятилітті, коли було всього 3 роки „доброї" конюнктури (1927—1929), решта все — „худі роки". Як бачимо — картель це добра річ!

На цьому процесі вийшло на яву, що картель унерухомив аж 6 союзних дріжджарень — виплачуючи їх власникам „постійне". Значить, він штучно обмежував продукцію, чим теж впливав на формування цін. До цієї ж цілі зміряла також політика утруднювання видачі нових концесій.

Вже на процесі були названі випадки неуділення концесій, і то навіть визначним, впливовим особам. Тепер і Союз спож. кооперації „Сполем" підносить, що від 3 літ його прохання о концесію на дріжджарню лежить без полагоди.

Справа з дріжджовим картелем, побіч вже давніше уявлених афер картелів цементового, цвяхового та інших — мусить увійти в історію картелів в Польщі дивно лиш одне: чому треба аж процесів, щоб такі справи дісталися до прилюдного відома?

ЦУКОР І НАФТА.

Появившийся в літі „Малий Статистичний Річник", варшавського статист. уряду, дав усім нагоду до розважань над сучасним господарським становищем в Польщі. Загляньмо хочби у розділ „споживання", де подано, які приблизно кількости головних споживчих товарів консумуються в державі. Візьмім до порівнання також числа з минулих літ. Дістанемо образ, що не-

раз застановляє. Ось прим. числа спожиття цукру на 1-го мешканця (в кільоґрамах):

1926 р. — 9,1	1934 р. — 8,9
1927 р. — 10,2	1935 р. — 9,0
1928 р. — 11,4	1936 р. — 10,5

Тоді, як між 1934 роком, а 1935 майже нема ріжниці, рік 1936 приносить скок о 1,5 кґ. Це, як відомо, наслідок поважнішої обнижки ціни цукру (з кінцем 1935 року).

Погляньмо однак на числа спотреби нафти.

Спотреба цього артикулу, необхідного для села і всіх міст, що не мають електрики, представляється зовсім відмінно (в кґ. на 1-го мешканця):

1926 р. — 4,3	1934 р. — 3,5
1927 р. — 5,1	1935 р. — 3,6
1928 р. — 5,9	1936 р. — 3,7

По перше, нема майже ніякого поступу в спотребі аж до кінця 1936 року. По друге — спотреба в 1936 році далека ще навіть до тої консумції, яка була в 1926 році. Село і далі не має защо світити, значить в довгі зимові вечори позбавлена можливости працювати, як відомо — зимові вечори на селі використовуються для читання та інших занять, що приносять в село культуру. Рішучо за високі ціни нафти гальмують збут цього продукту на село, а в парі з тим утруднюють використання зимового сезону для культурних занять на селі.

Ціна нафти, як відомо, не була обнижена в такім розмірі, як цукру. Як природну відповідь на те, маємо повищі невеселі цифри.

Цифри не знають милосердя. Вони видають засуд також на політику тих чинників, які на шкоду цілого населення штучно піддержують високі ціни нафти та толєрують це піддержування.

БУВ. МІНІСТЕР СКАРБУ ПРОТИ ФІСКАЛІЗМУ.

Редакція кооперативного часопису „Spólnota" публікує розмову з б. віцеміністром скарбу п. Т. Лехніцким про цукрову політику. Бувший міністер заявився за дальшою обнижкою ціни цукру і то коштом зменшення консумційного податку. Він говорив:

„Цукор в Польщі оподатковується акцизою, що виносить майже 100% коштів продукції. Акциза в Польщі одна з найвищих в Европі. Дивне, що ніхто проти цього не протестує. Чиж цукор менше потрібний для здоровля населення, як прим. хліб? Отже першим кроком для його здешевлення повинно бути зменшення фіскальних тягарів. Друга умовина це зрозуміння керовниками картеля, що в інтересі краю та їх власнім є здецидована політика дешевого цукру в Польщі. ...Панове цукровники мусять ограничити свої апетити що до картельної ренти до скромніших розмірів. Третя умовина, щоби акція повелася, це відповідна

постава рільників, яка вимагає від посідаючих вже плянтації, щоби думали і про тих, які ще не мають плянтацій, щоби відреклися власного еґоїстичного інтересу в користь загалу рільників і не домагалися звишки цін буряків".

В кінці на спеціяльний запит співробітника „Спульноти" заявив п. Лєхніцкі, що булоби добре, якби союз „Сполєм" мав власну цукроварню, яка заступала би інтереси консумента, подібно як цукрівня „Подолє" заступає продуцентів буряка. „Це далоби можливість загалові мати ліпший вгляд в дійсні кошти продукції, а з другої сторони може розвіялисяб нераз переборщені уяви про фантастичні зиски цукрового картеля" — говорив бувший міністер скарбу.

„СТАРОСТИНСЬКІ КООПЕРАТИВИ".

Сумнівні лаври реклямованих (хоч тепер вже чомусь призабутих) волосних шпихлірів та старостинських гуртівень на Поліссі заохотили до наслідування також сусідне воєвідство — люблинське. Тамошня адміністрація забажала теж здобути популярність орґанізатора своєрідної „кооперації". Винахід люблинсько-томашівського староства описаний у варшавському „Курєрі Поранному" з 30. X. м. р. З опису довідуємося, що талановиті тамошні адміністратори винайшли ще один тип „кооперації". Це мають бути „повітові гуртівні", для обслуги сільських крамниць „Кулок Рільничих" та громад як таких. Покищо заснувалася одна гуртівня — в Томашові. Є це торг. спілка, оперта на членстві: а) Кулок Рільничих (25 зл. уділ плюс $^1/_2$% від обороту); б) сільських громад (самих, як таких, чи їхніх мешканців — невідомо, бо сказано дуже неясно); в) Окружного Т-ва Орг. Кулок Рільничих. Ці три ґрупи мають однаковий вплив на вибір орґанів гуртівні, даючи по 6 членів до надзірної ради.

Уділовий і взагалі капітал зібрано — через оподаткування населення. Як подає згаданий часопис населення „добровільно" оподаткувалося на цілі гуртівні по 10 сот. від морґа. Крім того соймик заявив 2.000 зл., а кілька приватних осіб по 1.000 зл. Повітовий виділ дав до диспозиції гуртівні пару шоп, а потім приступлено до будови збіжевого елєватора, який вже стоїть і є чинний. Крім того ставлять великий будинок на бюра, яйчарський та молочарський маґазин і под.

Польська рільнича кооперація ставиться до тих, як вона каже, „старостинських кооператив", холодно, і це зрозуміле. „Кооперативи" цього вигляду, оперті на фондах публично-правних тіл, не є і не можуть бути орґанізаціями, здібними вести торговельну діяльність. Скорше чи пізніше вони заснітяться, збюрократизуються та попадають так, як попадали давні громадські каси і шпихлірі в Галичині, або громадські та повітові збіжеві шпихлірі в Німеччині. Шкода буде тих фондів, які при цьому змарнуються. Коли-ж би власти, основуючи цього роду кооперативи, захотіли рівночасно гальмувати основування і працю прав-

дивих кооперативних обєднань селянства, то з цього вийшлаби подвійна шкода.

СПРИЯТЛИВІ УМОВИНИ І СЛАБИЙ ВИСЛІД.

З надрукованого звідомлення з III. загальних зборів „Союзу Рільничих і Зарібково-господарських Кооператив" довідуємося, що помимо урядової акції для віддовжування рільничих кооператив, ще 57% польських кредитових кооператив згаданого союзу находиться „в ситуації надміру тяжкій". 195 людових банків і 304 Кас Стефчика залягають з виплатою виповіджених вкладок, разом на суму 12 міліонів злотих. Як відомо, польські кредитові кооперативи втішаються великою опікою державних банків, зокрема Рільного. Згаданий закон про віддовження був придуманий якраз для їх рятування і коли мимо того ще 57% цих кооператив є невиплатних, то це доказ, що занадто велика опіка не виходить нікому на добро.

В цьому-ж звідомленні, при обговоренні „рільничо-торговельних та рільничо-споживчих кооператив" читаємо теж, що і цей тип кооператив находиться у великих труднощах, з яких його „мабуть не видобуде віддовженевий декрет", який „віддає долю кооперативи в руки вірителів". Що однак польським кооперативам не мусить діятися зле, про це каже думати один з дальших уступів звідомлення, де читаємо: „Мусимо поставити собі за точку амбіції, щоби в кожному повіті як найскорше була рільничо-торговельна кооператива з добрим фаховим керівництвом, з порядно уладженими шпихлірами й маґазинами, *на будування яких стоять до диспозиції інвестиційні кредити в Державнім Рільнім Банку,* дякуючи старанням міністерства хліборобства" (підчеркнення наше).

Коли при таких наскрізь сприятливих умовинах на території цілої Польщі існувало на кінець 1936 року всього на всього 217 „рільничо-торговельних кооператив" з 53.000 членів, то це зовсім не свідчить про кооперативну свідомість і активність польських рільників. А може це й є наслідок саме згаданих догідних умовин, того безконечного впомповування в польську рільничу кооперацію публичного гроша? Як відомо, теплий клімат вбиває енерґію й ініціятиву...

ЧИ ПОЛЬЩА УПРОМИСЛОВЛЮЄТЬСЯ?

За 10 літ від 1926 до 1936 проти всіх сподівань Польща не зробила жадного поступу в напрямі свого упромисловлення. Свідчить про це число викуплених промислових свідоцтв для промислових заведень I—VII катеґорії (VIII катеґорія це дрібні ремісничі робітні):

1926 викуплено свід **27.807**	1933 викуплено свід. 25.255
1929 викуплено свід. 34.661	1936 викуплено свід. **26.726**

В перших 4 роках помітний сильний зріст, зате роки крізи зруйнували це надбання, доводячи промисл до стану нижчого, як був у 1926 р. Зменшення виносить 3,9%.

Подаючи таке зіставлення, економічний референт „Курєра Поранного" твердить, що відпромисловлення Польщі набирає ще сумнішої форми, коли взяти під увагу приріст населення за 10 літ. Цей приріст виносить 13,7% стану з 1926 р.

В перечисленні на 1 міліон населення одержуємо ось яке число промислових заведень:

1926 — **930** підприємств	1933 — 770 підприємств
1929 — 1115 підприємств	1936 — **786** підприємств

На міліон мешканців припадало в 1936 році о 329 заведень менше як у 1929 році і о144 менше як у 1926 році.

Правда збільшилося число великих підприємств. Їх було в 1926 році 618, а 1936 — 659. Однак в перечисленні на число мешканців все таки є тепер менше і тих підприємств, як було їх в 1926 році.

Відпромисловлення мало місце в усіх областях Польщі. На міліон мешканців припадало пром. закладів:

в Центральних воєвідствах	1159	904
„ Східних „	777	500
„ Західних „	1845	1097
„ Південних „	808	623

Щойно 1937 рік приніс поважнішу поправу.

В цьому році викуплено 27.066 пром. свідоцтв — всеж таки рівня 1926 року ще не досягнено. Але приріст є головно в ґрупі менших підприємств.

Упромисловлення Польщі, яке воно не є, відбувається тепер найбільше по лінії малих підприємств (IV—VII катеґорії). Можна догадатися, яка цьому причина. Це є надмірні податкові і неспівмірні спеціяльні тягарі (неспівмірні до того, що обезпечений дістає за свої гроші) — які відстрашують від основування більших підприємств. Зі спеціяльного становища, поява дрібних, переважно ручних закладів, є напевно позитивним явищем, але з другого боку такий розвиток означає, як не як, поворот до примітивізму!

Памяти проф. Федора Щербини

(Реферат виголошений на сходинах членів Товариства українських кооператорів дня 5. грудня 1937. р.)

Рік тому, дня 28. травня 1936. р. помер в чеській Празі Федір Щербина, професор Українського Університету в Празі і Української Господарської Академії в Подєбрадах. Ця річниця дає нам нагоду пригадати, ким був Федір Щербина, які його заслуги для української науки і чому спеціяльно для нас, кооператорів, дорога його память.

Федір Щербина був потомком вільного українського козацтва, що по зруйнованні „Запоріжської Січи", під проводом кошового Антона Головатого, переселилося на Кубань і там старалося заховати уклад козацького життя та своєї лицарської традиції. Але Росія використовувала кубанських козаків для свого територіяльного поширення, для скріплення своєї великодержавної сили, для приборкання підбитих нею народів, в тім і народу українського, для здавлення визвольного руху народів Росії. І може ця сумна роля козацтва була причиною, що Федір Щербина, при поголовному обовязку мужеської половини козаків відбувати військову службу, свідомо ухилився від цієї служби і навіть став принціпіяльним противником воєнщини і війни та убивства людини людиною. За те з великою енерґією і великим успіхом ціле своє життя воював він пером за краще майбутнє народу.

Народився Федір Щербина 13. лютого 1849. р., в священичій родині, в станиці Новодеревянківській, Єйського відділу Кубанського козачого війська, що займає південно-східне побереже азовського моря. Виростав в атмосфері патріярхальних відносин українського селянського побуту, перенесеного сюди пізнійшими переселенцями зі старої Гетьманщини — Полтавської і Чернігівської ґуберній. Від цього побуту не був відірваний і священик, бо був він виборним, був залежним від козацької громади, всякі відносини з громадянами улаштовував на засаді рівности і взаїмного пошанівку; жив так, як жили всі козаки.

На дванацятому році життя віддали Федора Щербину в науку до духовної школи в Катеринодарі, що був адміністративним центром Кубанського козачого війська, по укінченні якої вступив він 1866. р. до Кавказької Духовної Семинарії в Ставрополі, будучи молодим 17-літнім юнаком.

Були це часи великого громадського оживлення в Росії, по знесенні кріпацтва (1861), заведенні земського самоврядування (1864) і прочих ліберальних реформ. Російська інтеліґенція почала захоплюватися західно-европейськими демократичними ідеями і висунутими західно-европейським життям політичними і соціяльно-економічними проблємами та старалася перенести їх на російський ґрунт. Зародилося т. зв. народництво, доктрина про самобутні шляхи розвою соціяльно-економічних відносин в Росії,

яка може оминути капіталістичну фазу і відразу перейти до соціялізму, кладучи в основу соціялістичного ладу общину.

Літературним виразником російського народництва був талановитий публіцист і економіст М. Чернишевський, з під пера якого м. інш. вийшов роман „Что дѣлать", в якому пропаґувалася ідея опрощення інтеліґенції, злиття її з народом і праці серед народу, для здійснення соціялістичного ладу. На Чернишевському виховалося ціле покоління російської й української інтеліґенції і під його впливом почалося під кінець шістьдесятих років масове „хожденіє в народ" інтеліґентної молоді, розчарованої реформами Александра II. А закінчилось воно в середині сімдесятих років арештами кількох тисяч людей і судовими процесами.

На Чернишевському виховувався в семинарії і Федір Щербина, а з чужих авторів зачитувався він Міллєм, Лассалєм, Бехером і Пфайфером. Велике вражіня справила на нього книжка Пфайфера, в якій трудолюбивий німець зібрав був всі існувавші в Европі факти самодопомічних орґанізацій серед робітництва і селянства, усистематизував їх і видав осібною книжкою, п. н. „Асоціяції", котра зараз же була перекладена на російську мову і багато причинилася до спопуляризування серед інтеліґенції ідеї кооперації.

Під впливом Чернишевського і Пфайфера, Федір Щербина закладає в Семінарії ремісничу артіль з учнів, а в 1896 р. кидає Семінарію і з кількома товаришами закладає хліборобську інтеліґентську артіль, в станиці Бриньківській на Кубані. Була це перша того роду артіль в Росії, але проіснувала всього рік і розпалась.

Під впливом тих же авторів починає Щербина займатися дослідами економічного життя народу, звертаючи спеціяльно увагу на форми володіння землею і способи її користовування, шукаючи скрізь елєментів асоціяції, й починає виступати в пресі. Перша його стаття про громадські шинки на Кубані появилася в 1872. р. в „Кубанских областных вѣдомостах", а рік пізніше про земельну справу в ліберальному журналі „Недѣля", що його видавав в Москві Гайдебуров.

Тоді Щербина був студентом Петровсько-розумовської хліборобської і лісової академії в Москві, склавши екстерном іспит за ґімназіяльний курс. Як переважна частина студентів того часу, брав він участь в революційному рухові і через це в 1874 р. мусів покинути академію. Потім якийсь час був він студентом природничого факультету в Одесі, а в 1876 р. опиняється на засланні в Вологодській ґубернії. Тут, на вигнанецькім дозвіллі, віддається науково-дослідницькій праці. Результатом її була більша розвідка про „Сольвичегодську земельну общину", видрукована 1879 р. в „Отечественныхъ Записках". Тут же на засланні приготовляє він цілий ряд нарисів про первісні форми кооперації серед українського народу, які, по повороті з заслання в 1880. р., видає 1881

р. окремою книжкою в Одесі, п. н.: „Очерки южно-русских артелей и артельно общинных форм".

В Одесі стикається Щербина як з російськими народовольцями, так і з членами Української Громади, але близчої участи не бере в діяльности одних і других, заглиблений в свою науково-дослідницьку працю.

„Очерки" Щербини були ревеляційною книжкою для російських народників. Залюблені в російську общину, яка на Україні була дуже слабо поширена, відмовляли вони українцям спосібности перейматися ідеєю соціялізму, а з книжки Щербини побачили, що укрїнці мають щось ціннішого, як привязання до примусової общини — спосібність свобідний, непримушений спосіб єднатися в ріжного рода асоціяції, для виконання тих, чи інших господарських функцій. А на цій свободі і відстуности примусу прецінь і будувався в західній Европі кооперативний рух. Книжка Щербини мала великий успіх і зробила імя її автора дуже популярним, як вдумчивого дослідника економічного життя народу.

З появою „Очерків" починається науково-дослідницька і громадська карієра Щербини. В 1882 р. його анґажують на редактора поступової ґазети „Одеський Листок", а в 1883 р. на орґанізатора статистичного відділу Вороніжського ґуберніяльного земства.

Земська статистика в Росії була дуже важною галузю визвольного руху. Вона в неприкрашений спосіб малювала економічне положення населення, вияснювала його економічні і культурні потреби та достарчувала переконуючий цифровий матеріял для публіцистичних і земських діячів в їх праці для поліпшення економічного і культурного положення народніх мас. Творцями її були головно українці, як Щербина, Русів, Шлікевич і багато інших. Були статистики популярними серед поступових кол суспільности, але не любило їх правительство, уважаючи найбільш зловредним елєментом.

У Вороніжі розгортає Щербина свою надзвичайно плідну статистично-дослідницьку працю, являючись м. ін. творцем системи досліду селянських буджетів. Під його керівництвом переводяться всесторонні досліди поодиноких повітів Вороніжської ґуб. і спеціяльні досліди поодиноких сторін економічного життя ґубернії. Зпід його пера виходить цілий ряд праць, що удостоюються найвищих нагород ріжних наукових установ, як напр. „Крестьянское хозяйство Острогожського пов." (1887.), „Оцѣночная статистика по 4 уѣздам Воронежской губерніи„ (1888), історія Вороніжського земства і т. ін.

Одночасно з керівництвом статистичною роботою у Вороніжі Щербина керує ряд літ (між 1896 і 1902 р. р.) працею спеціяльної експедиції в степові краї Сибіру, що її зорґанізувало правительство для вияснення кількости вільної там землі, що її можна було відвести для переселенців з Европейської Росії, виїз-

джаючи для цього кожного літа до Сибіру. Результатом цієї експедиції було 10 томів статистичних праць, що вийшли друком в Петербурзі в 1902 р. Завдяки цим дослідам та у звязку з деякими заходами українських земств, хаотична перед тим іміґрація до Сибіру прибрала якусь пляномірність і переселенці з українських ґуберній почали осідати в Сибіру компактними масами, й утворили там нові українські території.

За цими статистично-дослідницькими роботами не забуває Щербина про потреби своєї рідної Кубані. В 1888 р. видає він популярну історію Кубанського війська і досліджує економічні потреби Кубанського краю, у звязку з проєктами будови нових там залізниць і т. п. Також бере він активну участь в орґанізації помочи для населення Вороніжчини, яке було навіщене в 1901-2 р. р., як і населення інш. укр. ґуберній, голодом.

По цих голодних роках і по крівавих заворушеннях українського селянства в 1902 р. правительство надумалось щось для селянства зробити і покликує до життя спеціяльні комітети при земствах, які мали вияснити положення селянства і його потреби. Ліберальні земці скористали з цих комітетів і розвинули досить широку публичну дискусію про народні болячки та ставили до правительства досить радикальні постуляти не тільки економічного, але й культурного та політичного характеру. Особливо відзначилось в цьому напрямі Вороніжське земство, яке приняло опрацьований Щербиною реферат, з домаганням заведення конституції в Росії, політичних свобод, як конечної передумови для піднесення економічного добробуту і культурного рівня населення.

За цей реферат, що появився тодіж друком за границею в Штутґарді, Щербина поплатився звільненням його на домагання міністра вн. справ Плєвого з посади завідуючого ст. бюром Вороніжського земства, де він попрацював рівно 18 літ, і віддано під поліційний догляд у себе на Кубані. Цікаво зазначити, що в тім часі був звільнений і другий творець земської статистики, Ол. Русов, що був завідуючим статистичного Полтавського Земства. Йому м. ін. ставили в вину орґанізацію селянських заворушень 1902 р. в Полтавській ґуб., що відповідало по части правді, але тільки у відношенні до деяких співробітників Русова.

Щербина і під поліційним доглядом не складає в безнадії своїх трудолюбивих рук та працює над великою історією Кубанського козачого війська, два томи якої вийшли друком в 1910 і 1913 р.

Революція 1905 р., прольоґом до якої були селянські розрухи 1902 р. та комітети при земствах, була здійсненням постулятів, сформованих Щербиною в його вороніжському рефераті. Вона ж зняла з нього поліційний догляд і він був вибраний депутатом від Кубані до II. Державної Думи.

По революції 1905 р. відновлено також самоуправу кубанського війська — виборну козачу раду. Головою Ради став Ф.

Щербина і від цього часу починає він відогравати велику ролю в життю Кубанського козачого війська.

Друга російська революція 1917 р. збуджує приспану національну свідомість також і кубанських козаків і вони утворюють свою окрему державу, що мала злучитися з проголошеною тоді у Києві Українською Народньою Республікою. В боротьбі за удержання державної самостійности Українського Народу знемоглися національно-активні сили і України і Кубані і знайшлися на еміґрації.

Знайшовся на еміґрації і Щербина і тут далі продовжує свою невсипущу науково-дослідницьку працю. В 1921 р. видає він в Празі свою соціольоґічно-фільозофічну розвідку п. н. „Закони еволюції і русскій большевизм", в якій характеризує большевицьку революцію, як патольоґічне явище, що загрожує сучасній культурі і цивілізації.

В 1922 р. стає Ф. Щербина професором статистики Українського Університету в Празі, а в слідуючім 1923 р. проф. Укр. Господарської Академії в Подєбрадах і з молодою енерґією віддається науково-навчальній праці, хоч мав уже понад 70 літ.

В Празі з під його пера виходить історія статистики і статистичних установ (1922), світова сільсько-господарська статистика (1925), вступи до буджетової і кооперативної статистики і незвичайно цінна праця по чеськи п. н.: „Дарвінізм і асоціяції" (1930), а в посмертних паперах знайдено початок теорії кооперації, два томи споминів і дві великі віршовані поеми — Богдан Хмельницький і Чорноморці.

До еміґрації свої праці друкував Ф. Щербина по російськи, на еміґрації по українськи, одначе російська мова праць Щербини не відбирає їм українського характеру, як і історичні моноґрафії М. Костомарова, що рівнож були писані по російськи, але виховували зросійщену інтеліґенцію на українських патріотів. Так і економічні моноґрафії Щербини, що торкалися економічного положення українського народу, давали інтеліґенції знання економічних відносин в рідному краю, збуджували у неї любов до народу і бажання працювати для народу.

Великі заслуги має Ф. Щербина спеціяльно для українського кооперативного руху, своїми „Очерками южнорусскіх артєлей", що відтворюють нам праісторію української кооперації, з якої треба би черпати вказівок для нашої теперішньої кооперативної діяльности, і своїми пробами дати ідеольоґію кооперації; ці спроби також треба нам засвоїти.

Бібліоґрафія творів Щербини налічує 84 назви в російський мові і 15 назв в українській мові, не рахуючи сюди 66 томів статистичних праць Вороніжского земства, і 10 томів праць експедиції в степовий край Сибіру, що вийшли під його редакцією.

Один тільки пок. проф. М. Грушевській міг зрівнятися зі Щербиною що до плідности в науково-деслідчій праці.

Цього велитня праці не стало між живими. Прожив він 87 літ. Своїм довгим і плідним працею життям для добра народу і рідного краю дав нам добрий приклад до наслідування.

А. Жук.

Кузьма Якимович Безкровний

Ще один з патріотів, котрі любили Україну „до глибини своєї кишені", як часто говорив друг покійного, теж небіщик, Є. Чикаленко, відійшов від нас. 6 грудня ранком в шпиталі на Буловці в Празі, після короткої, але тяжкої недуги помер Кузьма Якимович Безкровний. Помер чоловік, котрий все своє життя віддав для праці українській ідеї і свойому народові.

Небіжчик народився в р. 1877 в станиці Ахтирській на Кубані. Належачи до найвищої шляхти (прадід покійного був Кубанським Військовим Отаманом) походженням, родина Безкровних, як рідкий виняток, не скористувалася з привілеїв від російських царів і не відірвалася від кубанських козаків. Це причинилося до того, що К. Я. виріс серед кубанських козаків, до яких він належав, злився з ними і знав їх, як рідко хто інший. З дитинства й до останніх днів життя небіжчик в родині й приватному житті розмовляв тільки по українськи, користуючись іншими мовами лише в міру необхідности. Почуття потреби єднання з Українцями інших земель в К. Я. прокинулося з юнацьких літ. Вже молодим учителем небіжчик вступає в тісний звязок з орґанізаціями Наддніпрянщини (вступає до РУП, бере участь в ріжних загально українських урочистостях) і придбаває знайомство з Галичанами, посилаючи на студії своїх дітей в Перемиський ліцей („щоб хоч вони не знали гнилої російської культури", — як він часто говорив). Вже замолоду небіжчик попадає в число „мазепинців" і за це зазнає висилки до Новоросійська. К. Я. переслідувала царська жандармерія не за соціяльні переконання, а за крайній український сепаратизм-мазепинство. За останнє до нього ставилися з застереженням й російські демократи, котрих він інакше не називав як „кацапчуки". Щоправда, небіжчик відріжнявся лагідною вдачею і рідким самоопануванням при всіляких обставинах. Через те царській охранці не було легко знаходити придирки проти К. Я., котрий часто дуже влучно обертав кинуті йому обвинувачення в такий спосіб, що з того виходило посміховище для їх авторів. При такій своїй вдачі небіжчик уже молодим учителем працював над зміцненням українського руху на Кубані. Для цього він з Ерастовим і іншими основують українську громаду в Катеринодарі і використовують кожну нагоду для підсилення кубанських Українців свідомим елементом з Великої України. З цією метою К. Я. закликає Українців з над Дніпра і вишукує для них леґально ріжні посади на Кубані, як також допомагає всебічно українським політичним висланцям на Кубань. Цих останніх треба було ще регабілітувати перед владою, щоб вона якнайменше

перешкоджала їм оселятися по більших центрах і вести національну працю. З таких політичних вигнанців працювали на Кубані: С. Петлюра, Понятенко, О. Левицький, Б. Мартос, А. Кучерявенко й інші. До приміщення всіх їх приклав своїх рук К. Безкровний.

Ще в молодих літах К. Я. був змушений кинути педаґоґічну діяльність. Він кінчає курси бухгальтерії і бере участь в закладанні Т-ва Взаїмного Кредиту в Харкові (був одним з його директорів). Деякий час працює К. Я. на В. Україні. Після короткої перерви його знову потягло на Кубань, в цей прекрасний і особливо коханий ним край — цей, як він говорив, самоцвіт України. Тепер бачимо покійного над кипучою працею біля створення матеріяльної бази для українського руху на Кубані. З надзвичайною швидкістю розвинулася кредитова й споживча кооперація. Почала вестися по станицях аґітація про необхідність власними силами збудувати залізницю через всю Чорноморію. За яких 15 років на Кубані не було станиці, де б не було Кредитового Т-ва, а перед війною відкито й Чорноморсько-Кубанську залізницю від станиці Кущовської до Катеринодару і від останнього до станиці Кримської. Вся кредитова кооперація обєднувалася на Кубані в одному Центросоюзному Банкові в Катеринодарі. Головою цього банку (управи) був І. В. Івасюк — Українець з Бесарабщини, а беззмінним головою Надзірної ради Кузьма Якимович. Чорноморську залізницю вів як голова Н. Р. Живило, директорами були Українці — М. С. Рябовол, К. Л. Бардіж (член 4-х державних дум Росії), Курганський та інші, а К. Я. став головним бухгальтером цієї залізниці. Подбано й про те, щоби державним контрольором будови цієї залізниці був призначений з Петербурґу відомий історик Війська Запоріжського — Кащенко, бо це уможливило всі двірці залізниці побудувати в українському стилі. Ці дві наймогутніші економічні установи на Кубані через мудру політику, в якій К. Я. відігравав головну ролю, опинилися цілковито в руках Українців. Як в Центральсоюзі, так і на Чорноморці (скорочена назва залізниці) було майже неможливо стрінути в бюрах Росіян. Подбав К. Я. і про власну пресу, заложивши з небіжчиком М. С. Рябоволом ґазету „Кубанський Край", що перед війною на Кубані була найбільш поширеною й напопулярнішою.

Вибух війни застає К. Я. за плянуванням нових залізниць та розбудовою кооперативних підприємств (миловарного заводу, фабрики перфум, консерв тощо). Все те війна загальмувала, приносячи нові клопоти для К. Я. Треба було з поміж австрійських полонених визволяти з таборів Галичан та влаштовувати їх на працю. Не один з Галичан, котрих недоля закинула на Кавказ, не без приємности згадує велику зграбну постать небіжчика з його милозвучною прекрасною мовою в службовому кабінеті на „Чорноморці" чи на приватному помешканню при вулиці Кослярevського.

На другий день по революції К. Я. на зборах Українців пропонує проголосити приєднання Кубані до України і відвідати Кубанського Наказного Отамана з пропозицією негайно скликати

Кубанську Раду, скласти перед нею Булаву і відновити традицію, прадідівські звичаї Запоріжжя. Нажаль Нак. Отам. ґен. Бабич, хоч з походження й кубанський козак-чорноморець, не зрозумів ваги цієї пропозиції й дочекався, аж владу в нього відняли зайди-Росіяне в Катеринодарі, що створили тут Обласний Комітет на чолі з адвокатом Туритином. Скоро однако Кубанці скликали Раду, обрали Військового Отамана й створили Уряд, ліквідувавши названий комітет. — К. Я. обрано членом всіх Кубанських Рад, де він займав крайнє українське крило з ідеєю втілення Кубані до України. За ці свої переконання К. Я. нераз доводилося витримувати політичні бої з кубанськими ура-самостійниками, або ура-козаками, як їх охрестив небіжчик. Ця течія була під керовництвом спритніх демаґоґів братів І. та П. Макаренків, з походження Українців, але в тодішніх обставинах якихось невиразних російських демократів. На них спирався і тодішній голова Кубанського Уряду Лука Бич. В лютім р. 1918 перед залишенням під натиском большевиків Катеринодару, Кузьмі Я-чу з однодумцями пощастило провести ухвалу Кубанської Законодавчої Ради про сфедерування Кубані з Україною і вислати делеґацію до Києва. Опинившись на Дону, на вигнанні, К. Я. з М. С. Рябоволом та Султан-Шахим-Ґіреєм їдуть в делеґації до Києва з пропозицією гетьману П. Скоропадському дати для визволення Кубані дивізію ґен. Натієва. У цей спосіб думалося відірвати Кубань від білих і червоних Росіян та вернути в лоно матері-України. Очевидно, що Кубанці, котрі потім мали би 100.000 армію, допогли б звільнити й Україну. Російський ґен. Скоропадський не хотів, а може не міг збагнути значіння цієї пропозиції. Він став домагатися, на здивування всіх, права призначати Кубанцям Військового Отамана і делеґація відїхала з нічим.

Після цього К. Я. пробує безпосередньо договоритися з Німцями, що переправили незначний відділ на Тамань і під політичним проводом членів Ради О. Балабася та Федоренка звільнили 6 станиць. Далі йти Німці стрималися, очікуючи офіційних кроків з боку Кубанського Уряду. Однак тодішній голова Куб. Уряду Л. Бич на нараді в Новочеркаську подав свій рішальний голос за союзом з білою добровольчою армією ґен. Деникина і почав творити Росію, а не Україну.

Дальша праця Кузьми Якимовича полягала в тихій опозиції до ура-козаків та змякшуванні всіляких наскоків на Україну. В р. 1919 при формуванні на Кубані Уряду П. Курганського, з більшістю, починаючи від голови, малоросів, впхнули до нього декількох Українців, у тому числі, силоміць, Кузьму Якимовича. В ролі міністра внутрішніх справ Кубані небіжчик опинився в майже наскрізь ворожому урядовому апараті. Але і за таких обставин К. Я. зумів всі українські села на Кубані відповідним законодатним актом зробити козаками (окозачив, як говорив небіжчик) і в цей спосіб зміцнив українську позицію. Уряд П. Курганського мав сумний кінець, підпавши ґвалтові ґен. Деникина,

закінчилося це розгромом і Кубанської Ради, повішенням члена Ради О. Кулабухова й висилкою до Царгороду 12 членів Ради. Серед останніх був і К. Я., котрого вислано, як, старого мазепинця (у нього „інтелігентні діти не говорять по російськи" — говорив Деникин).

Дальше життя К. Безкровного — це еміґрантська Голгота поневірання по ріжних країнах та на ріжних становищах. Щойно приїзд до Чехословаччини дав змогу К. Я. стати знову до будівничої праці. Пражська „Селянська Спілка", починаючи в 1924 р. навчання кооперації в таборі Йозефові, покликала на управителя школи Кузьму Безкровного, як відомого кооператора і педаґоґа. Учні цієї школи, вояки обох українських армій, заховали як найкращий спомин про цю людину. Потім був К. Я. лєктором в Українській Господарській Академії. По ліквідації останньої, став лєктором Технічно-Господарського Інституту заочного навчання в Подєбрадах. За час еміґрації К. Я. був активним членом багатьох українських орґанізацій, як: Спілки професорів УГА., Т-ва Прихильників тієж Академії, Української Наукової Асоціяції, Видавничого Фонду, Дитячого Притулку, Союзу Орґанізації інженерів-Українців на еміґрації і т. д.

З вихованків К. Безкровного чимало працює тепер в українській кооперації, навіть на відповідальних становищах.

Ці рядки вказують нам, як багато може зробити навіть одна людина для свого народу, коли вона має ясну мету і волю для її осягнення. Хай це життя буде дороговказом прийдешнім українським поколінням!

НАРОДНЄ ГОСПОДАРСТВО

Промисловість мінеральних матеріялів в УСРР та на Північному Кавказі

Будівельні матеріяли в розвитку народнього господарства країни відограють дуже важливу ролю. Вони творять основу для комунікаційних (пристані, мости, депа, двірці і т. інш.), промислових та більшости міських будов. Очевидно, що без каменю, цементу й цегли збудувати такі спорудження як Дніпрельстан, металюрґійні та хемічні фабрики не є можливим. Дві ж останні вимагають ще й вогнетрівких буд. матеріялів. Країна без власного виробу будівельних матеріялів не зможе розвиватися нормально. При творенні цієї промисловости, слід зважати, що сировина її не витримує далеких перевозок, бо вони значно подорожчували б будівельні матеріяли. Через те промисловість будівельних матеріялів розміщується поблизу родовищ сировини.

До головніших мінеральних будівельних матеріялів належать: звичайна й вогнетрівка цегла, дахівка, цемент, вапно, алябастер та ґіпс. Для більшости головною сировиною служать ріж-

них ґатунків глина, вапняки, merґель, натуральний ґіпс. В УСРР і на П. Кавказі наведена сировина находиться в майже невичерпальних кількостях. Особливо УСРР багата на глини, починаючи від каолінів та вогнетрівких і кінчаючи звичайними, а П. Кавказ на merґель. За багацтво глини Україна з правом може називатися „країною глин".

Звичайна цегла випалювалася до революції в багатьох місцях України та П. Кавказу і при цьому ріжними способами, від примітивних до наймодерніших. Вогнетрівка цегла вироблялася як на спеціяльних підприємствах, так і по окремих цехах при металюрґійних фабриках (металярнях). Цей ґатунок цегли задовольняв переважно потреби промисловости. До революції Україна була постачальником вогнетрівких будівельних матеріялів не лише для власної металюрґії й іншої промисловости, а й задовольняла повністю потреби Уралю. На останньому після революції розбудувалася раптово власна промисловість вогнетрівких будівельних матеріялів, а в УСРР і на П. Кавказі реорганізувалася й реконструувалася стара в напрямку централізації виробництва та піднесення продукції. На початок 1-ї пятирічки (1927-8 р.) вона представлялася такими покажчиками[1]):

	Самостійні підприємства				Цехи при металюрґійних фабриках		
	Підприємств	Служб. і робітн.	Вироблено тон	Вартість в тис. крб.	Підприємств	Вироблено тон	Вартість в тис. крб.
УСРР	12	6926	170137	11815	9	122533	6771
П. Кавказ	—	—	—	—	2	10744	840
СРСР	37	11654	424663	25633	. .	. .	. .

За цими даними УСРР лише на самостійних підприємствах випалювала 40% вогнетрівких виробів цілого СРСР.

З р. 1929 в Часов-Ярі, на базі тутешніх вогнетрівких глин і кварцитів, будується шамотова фабрика на річну продукцію 145 тис. тонн; в Гришино з р. 1931 динасова ф-ка на виріб 105 тис. т. динасу за рік; з р. 1931 почалася реконструкція динасової фабрики в Красногорську на 100 тис. т. річної продукції; планувалося розпочати будову ф-ки високовогнетрівких виробів (шамотових) в Запоріжжі на річну продукцію 20 тис. т. і на Кавказі в Сулимові шамотову ф-ку на річний виріб 110 тис. т.[2]).

Виріб звичайної цегли (червоної, силікатної й білої) та дахівки (червоної, поливяної й цементової) до революції з модерним застосовуванням зосереджувався в Києві, Катеринославі, Харкові, Кременчуці й інш., а після революції центрами цього виробництва стали: Донбас, Дніпропетровськ та Харків. На П.

---

[1]) Примышленность СССР в 1927-8 году, 1930, ст. 102, 103.

[2]) Второй пятилетний план развития народного хозяйства СССР (1933—1937 гг), 1934, ст. 438—441, 520—533.

Кавказі найбільші цегольні зосереджуються в Ростові н. Доном, Краснодарі, Грозному, Усть-Лабинську, Армавірі й інших.

Розвиток цегляного й дахівляного виробництва в УСРР та на П. Кавказі і порівнання з важливішими районами СРСР ми простежимо за такими даними:[3])

	УСРР з Кримом		Пів. Кавказ		Урал		Зах. Сибір		СРСР	
Рр.	1933.	1934.	1933.	1934.	1933.	1934.	1933.	1934.	1933.	1934.
Шамот (тонн)	420793	675441	19264	22963	116263	136364	25380	23381	935796	1344594
Динас (тонн)	145712	236304	6762	7745	41181	71693	4325	13737	202641	334233
Пал. цегла (т. ш.)	105308	665287	181738	235562	337738	401756	217548	243787	3362832	4343818
Сил. й жуж. цегла (тис. шт.)	114463	145018	5935	1773	11457	9662	411	2897	469605	59
Дахівка)т. ш.)	10160	19755	11838	15430	492	188	937	858	42735	5

Отже в р. 1934 УСРР з П. Кавказом виробляли 52% шамоту в СРСР (сама УСРР — 50 %) 72 %, динасу (сама УСРР — 70 %), 27 % паленої цегли (сама УСРР — 24 %), 24.6 % силікатної й 60 % дахівки. У порівнянні з іншими районами УСРР по всіх виробах значно перевищує всю решту районів (Урал шамотом в 5, динасом в 3.4, паленою цеглою в 2.5, силікатною в 15 і дахівкою більше 100 разів). Сам П. Кавказ продукцією цих виробів дорівнюється до Зах. Сибіру, становлячи коло 1/30 продукції вогнетрівких виробів в УСРР, коло 1/4 паленої цегли та 5/6 дахівки.

Цементова промисловість за часів імперії на Україні розвинулась слабо, хоч придатних для цього виробництва merґелів тут є вистачаюча кількість зложищ. Експлуатувалися родовища в Донбасі коло Амросієвки, де працювала й модерно уряджена цементарня. На Україні вироблявся виключно портлянд-цемент. На П. Кавказі ця промисловість розвинулася значно сильніше, базуючись на невичерпальних зложищах мерґелю коло Новоросійську. Ця сировина уявляє собою готову природню цементову масу, що потребує лише випалення й розмелення. Через те в Новоросійську й коло ст. Тунельної виробляється роман-цемент, що по якости є ліпшим від багатьох портлянд-цементів. При будові Ґібральтарських фортець анґлійський уряд користався цементом з Новоросійську, як ліпшим по якости, ніж портлянд-цемент світознаної англійської фірми „Уальт і Робінзон", і на 30% від нього дешевшим. Перед війною цементова промисловість П. Кавказу постачала кругло 30% цементу в імперії. В самому Новоросійську й на ст. Тунельній працювало 10 цементарень з 16 на цілому Південному Сході. Ці цементарні мали 135 стоячих і 4 обертальні печі. Річна потужність всіх цементарень виносила

[3]) Социалистическое строительство СССР. Статистический ежегодник, 1936, ст. 185.

4730 бочок, або 788,3 тис. тонн цементу[4]). Решта цементарень П. Кавказу находилася в більшості на Донщині, розпоряджаючи потужністю в 770 тис. бочок або 128.3 тис. т. цементу річно. Ціла потужність всіх цементарень П. Кавказу виносила коло 5.5 млн. бочок, або 916.7 тис. т., але вони не працювали з повним навантаженням і через те їхня продукція хиталася від 2.5 до 3.8 млн. бочок, або 583,3 до 633.3 тис. бочок, займаючи працею приблизно 10.000 робітників. До революції Новоросійський цемент експортувався також за кордон.

Після революції реконструкції в цементовій промисловости Новоросійського центру привели сперш до концентрації цілого виробництва на 8, а пізніше на 5 цементарнях. В р. 1927-28 цементова промисловість УСРР і П. Кавказу в порівнянні з СРСР характеризувалася такими даними[5]):

	Підприємств	Службі. і робітник.	Вироблено бочок	Вал. прод. в тис. крб.
УСРР	4	3657	1913341	9373
П. Кавказ	6	5838	3541844	17385
СРСР	28	23679	11856620	63867

За цими даними у р. 1927-28 УСРР з П. Кавказом виробляли 45.8% цементу в СРСР.

Дальший розвиток цієї промисловости в СРСР проходив під гаслом створення незалежних промислових центрів на Сході й Півночі. Розвиток виробництва за 1-у пятирічку виявився по головних районах СРСР так (в тис. т.):[6])

Роки:	У С Р Р	П. Кавказ	Урал	Зах. Сибір	С Р С Р
1927/28.	305,3	534,9	80,8	27,7	1850,1
1931.	471,9	1029,3	172,8	63.9	3336.2
1932.	535,9	1049,6	193 4	130,8	3481,2

Отже за 5-ліття цементова промисловість УСРР піднеслася виробництвом в $1^3/_4$ рази, на П. Кавказі коло 2, на Уралі в $2^1/_2$, в З. Сибіру коло 5 разів. Найменше темпо розвитку при цьому виявила промисловість УСРР. Разом же з П. Кавказом УСРР ще і в р. 1932 постачали 48,2% цементу СРСР.

На 2-у пятирічку призначення вкладань капіталу в цілу промисловість будівельних матеріялів відбулося під кутом зору розвитку промислових центрів на Сході й Півночі, що видно з таких даних (в млн. карбованцях. в цінах 1933 р. й у % в СРСР:[7])

	У С Р Р з Кримом	П. Кавказ	Півн. Урал	Козакстан	Сибір	Сер. Азія	Весь Схід
Млн. крб.	83,02	34,51	156,37	91,10	139,98	42,33	273,41
%% в С СР	11,24	4,67	21,18	12,33	18,94	5,73	37,00

---

[4]) С. Н. Сирин, Юго-Восток России, 1922, ст. 61.

[5]) Промышленность СССР в 1927-28 году, 1930, ст. 96,97.

[6]) Социалист. строит. СССР. Статистическ. ежогодн., 1934, ст. 122.

[7]) Втор. пятил. пл. разв. народн. хоз. СССР (1933—1937 гг). 1934, ст. 268—273.

Ці дані свідчать, що в другу пятирічку вся увага влади СРСР звертається на розбудовання цієї промисловости на Сході й Півночі, даючи УСРР коло половини того, що Півночі й менше $^1/_3$ капіталу призначеного Сходові. Найменше ж вкладається капіталу в промисловість П. Кавказу, не зважаючи на його необмежені ресури найліпшої сировини для цементу.

Виріб інших зліплюючих будівельних матеріялів, як вапна, алябастру, ґіпсу також був розвинений як в УСРР, так і на П. Кавказі. Однак підприємства цих галузей до революції були в більшості дрібні. Після революції і ці виробництва сконцентрувалися і вапно в р. 1927-28 уже випалювалося в УСРР лише на 14 закладах, а на П. Кавказі на 9.

Розвиток виробництва зліплюючих б. матеріялів в УСРР, П. Кавказі й по головніших районах СРСР в 2-й пятирічці ми простежимо за такими даними (в тис. тонн):[8])

	УСРР з Кримом			Півн. Кавказ			Урал		
Рр.	1932.	1933.	1934.	1932.	1933.	1934.	1932.	1933.	1934.
Порт.-цемент	535,9	415,0	645,2	1049,6	738,1	832,0	193,4	158,3	247,4
Вапно	739,6	557,5	755,3	233,6	96,4	169,1	161,5	133,1	218,4
Алябастер	129,5	116,9	201,7	8,0	5,4	11,3	64,3	85,2	129,3
Гіпс	3,4	22,7	27,1	9,0	4,1	10,2	1,2	1,7	1.9

	Зах. Сибір			СРСР		
Порт.-цемент	130,8	93,2	122,5	1481,2	2710,3	3532,8
Вапно	7,1	87,0	88,5	2985,5	1965,9	2635,6
Алябастер	—	—	—	474 8	434,3	627,0
Гіпс	—	—	—	18,1	40,2	61,5

За цими даними УСРР з П. Кавказом в р. 1934 постачали кругло в СРСР: 46% цементу, 36% вапна, 34% алябастру і 61% ґіпсу. Сама УСРР, крім цементу, займала 1-е місце в СРСР виробництвом зліплюючих матеріялів. Слід зазначити, що виробництво цементу на П. Кавказі виявило тенденцію до зниження, що можна пояснити лише недбайливим відношенням сучасного керовництва до цієї тут промисловости. Фактично цементова промисловість П. Кавказу дійшла лише до праці потужністю довоєнного розвитку.

Отже 1. Промисловість будівельних матеріялів у всіх розгалуженнях в УСРР і на П. Кавказі має цілком вистарчаючу кількість сировини до найбільшого розвитку.

2. Всі розгалуження цієї промисловости створились і релятивно добре розвинулися ще до революції. Після останньої, крім вогнетрівких виробів, всі галузі підлягали лише реконструкції в напрямку концентрації виробництва й піднесення продукції.

3. Цементова промисловість П. Кавказу доведена лише до використання повної потужности, яку вона мала ще за імперії.

4. Нові будови розпочаті лише по виробу вогнетрівких ма-

[8]) Ibiьем, ст. 282; Социалистическое строительство СССР. Статистич. ежегодник, 1934, ст. 114, 115; 1936, ст. 184.

теріялів, потреба на які дуже збільшилася у звязку з розбудовою металюрґії.

5. У порівнянні з іншими районами СРСР, особливо Східними, промисловість б. матеріялів УСРР і П. Кавказу по розмірах інвестицій значно упосліджується.

6. Не зважаючи на останнє, ця промисловість в УСРР і на П. Кавказі ще у р. 1934 вела перед серед інших районів СССР, — їхня продукція домінує в цілій державі.

7. Взагалі ця промисловість має солідну основу в обох країнах і при уважному до неї ставленні керовництва легко може розвинутись до значно більших розмірів. При сучасному ж положенні нормальний її розвиток гальмується. **В. Іванис.**

З ЖИТТЯ УКРАЇНСЬКОЇ КООПЕРАЦІЇ

По селах

(З обсервацій кооперативної пропаґаторки).

В Союзі.

Хто працює в орґанізаційному відділі кооперативного осередку — має дуже богато нагоди пізнати нинішню сільську дійсність. Значить — не тільки кооперативне життя, але теж господарське і культурне, як підложа, на якому кооперація виростає. Не звертати уваги на ці обставини неможливо, бо вони тісно вяжуться з розвитком кооперації.

Перед очима орґанізаторів і пропаґаторів(-ок), цих вічних мандрівників і дослідників, пересуваються міста, містечка, села, як на екрані. Не все вони в святковому одязі і настроях, переважно бачимо їх у сірій буденщині. Багато в них радісного, але чимало теж журби і недостач. Бракує рук до праці, не стає насушного хліба, а найчастіше — послідовности в праці, сильної віри у її висліди і твердих здисциплінованих харіктерів. Де вони є, там є добро.

Ох, як весело заїхати до О. С. К. чи П. С. К.! Там кипить праця. Мов до вулика бжоли, прилітають до них кооператори з району. Це не заполохані селяне. Це ділові люди, рухливі й ініціятивні. В них поважні діла. Їхня кооператива вже давно виросла з пеленок. Вони вже поширили її аґенди так далеко, що й забули, як зачинали торгувати солониною й перцем. Вони вже навіть збіжжа ладують на місцях ваґоново. Вони доставляють у своє село вже все, чого воно потребує. Вміють вести пропаґанду, будувати нове.

Збіжеві маґазини при Союзах, що викуповують селянські продукти, і свідомі господарі, які заповняють ці маґазини — це вже новий світ. Як відбиває від того детайлічний склеп складниці — від якого часто стороняться міські інтеліґенти! Селяне дивуються, що торги детальки не переростають торґів невеликої сільської кооперативи. Кілько разів бачимо навіть сільську і міську інтеліґенцію, яка не зважає, що бачуть це кооператори, іде купувати до чужих крамниць. А на селі часто хочби для приміру не заглянуть місцеві інтеліґенти до своєї кооперативи[1]).

[1]) Від Редакції: Детайлічні крамниці наших окружних союзів — це переходове явище, там, де наше місцеве міське населення ще не здобулося на свої закупочні кооперативи (споживчі, ґалянтерійні, мануфактурні і под.). Союз, ведучи таку крамницю виступає супроти покупця в ролі звичайного купця, тому його позиція трудніша, як кооперативи, що має за ціль приєднати всіх своїх покупців у свої члени. Це потрохи відтяжує поведення тої частини інтеліґенції, яку тут має на думці шан. Авторка.

Валки возів, на які вантажать всяке добро, щоби заспокоїти потреби своїх члени розїздять на всі сторони. А з якою втіхою віддає справник товар у руки крамаря, як тішиться заповненими полицями!

А тепер в дорогу у район!

По повітовому кооперативному осередку можна орієнтуватися про працю в районі.

Якщо нема кому поінформувати вас про працю в новому терені, якщо нема для вас підводи, ані слова заохоти, то знаєте, що менше-більше цей сам дух пануватиме і по селах. В рухливому кооперативному районі є дисципліна. А як вас висилають до праці, то знають нащо звернути вашу увагу. Хоч з літами праці здобуваємо собі власний досвід та орієнтацийний змисл, але порозуміння з Союзом теж не маловажна річ. Скілько часу сходить часом даремно на підготову сходин, викладів, курсів і т. п. на місці, якщо не повідомилося управи кооператив про ці речі в пору. Бадьоре кооперативне слово, добре слово, яке почуєш від директора Союзу, стає вам вірним, веселим товаришем в часто трудній дорозі.. Бо наша дорога веде частіше там, де ще нема повного кооперативного »совершенства«, чим там, де все добре.

Їдете весною, літом, осінню і зимою. Їдете під спів жайворонка на весняних нивах і тоді, як зелене збіжжя, мов килим з оксамиту, манить ваш зір. Тоді, як загони лену цвитуть блакитним квітом, як золотисте збіжжа филює від подиву вітру.

Рахуєте копи зжатої пшениці на вузеньких загонах, і студіюєте, що ще залишається на полі. Що сіють в околиці, а що здалобися ще засіяти.

Часто не їдете, а ідете пішком. Стрічаєте малих школярів, які стають дуже добрими інформаторами. Надибуєте господинь, які несуть закупи з торгу. Нерідко їдуть попри вас вози з закупленим жидами збіжам, клочем, дробом тощо. Це все для вас школа життя.

Ви вже в селі. Оглядаєте господарства, мешкальні хати, огорожі, керниці, придорожні рови, спосіб будови господарських будинків, криниці. Дивитеся, чи є перед хатами городець, або й садок. Які діти: чи здорові, добре живлені, чисті, чи марні, обдерті. Перуть на річці молодиці, які вони? Яка церква, яке господарство священика. Хочете все бачити і виробити собі змісця погляд на цілість. Іде худоба з пасовиська — як вона плекана? Але ви вже перед кооперативою. Вона у власному будинку, відповідно уладжена, чиста, культурний крамар, або вона десь поміж хатами в винайимленій кімнаті. Вивіска на маленькій дощині, написана олівцем. Крамар у капелюсі, на ляді бруд, на полицях нелад, долівка засмічена, а лушпини з диньок як снігом присипали її. Мабуть колись у корчмі було ліпше. Чи треба вам ліпших інформацій на місці? Ні! Треба бачити місцевих кооператорів, а вже знаєте, які вони.

Приглядаєтеся торгам. Люди входять і виходять, найчастіші покупці це діти. Вони купують для мамів. А які вони знамениті — ці селянські діти! Нераз до ляди ручкою не досягають, лиш чути голос: »Петре (це крамар), маєш ту 10 сотиків і яєцко. Дай мені деко дріжджа, перцю, папірки і за сотик бамбона«.

Або: »Тут 6 яєць. Дай мені мило, соду, оливу, пасту, а 7 ґрошів назад«.

Петро вже ту математику добре знає. Буде всьо, як треба. Подивляю, як добре діти знають ціну на всі товари. — Друга катеґорія сталих покупців, це курці. Тих не бракує цілий день. Трафіка дуже відходить, найбільше зелена махорка, часом червона, далі махоркові папіроси, »кресови«, »обивательські« і т. п. Паперці лиш »Калини«. Є деякі кооперативи з дисципліною. Тут написано на вивісці: »Проситься не курити в кооперативі«. Але далеко більше є тих без написів.

Крамарі.

Маємо вже підучених кооперативних крамарів. Вони покінчили крамарські курси, мають кілька років праці за собою в цій самій кооперативі. Це вже добрі. Але чим вони практичніші і довше на місці, тим більше завидують їм

деякі люди »доробку« — а по зміні починаються манка і т. д. Деякі села не мають ніколи доброго крамаря, бо мусять брати зі свойого села. (Нема чим чужого платити). І починається крамарська »коломийка«. Шукають. Врешті найшли. Батько і мати чесні, дають запоруку, вміє писати, нігде не вчився крмарства. Але чи то така штука стати за ляду? Зійшлася управа, зробили інвентуру. справник чи хтось інший показав, як важити і по кілько продавати. Заказали боргувати, бо заплатить сам і крамар готовий. Розуміється, що деколи такий хлопець, припадково здібний, виробиться, але кілько страт, кілько праці ревізорів, кілько пропащих боргів пішло через таких крамарів!

Управа виправдується тим, що на селі крамар вчений не вижиє. І справді, при такій платні, як буває тепер, вижити не сила. Покищо, ця справа як кажуть »зависла у воздусі«. І кооперативи дальше беруть кого попаде. Повітові Союзи уладжують курси і виховують крамарів для своїх районів, але їх все ще замало. Головне, щоби ці крамарі чи крамарки уважали крамрство за фах і мали в серці кооперативну ідею.

Дуже богато крамарів бачимо на своїй дорозі, поучуємо їх, помагаємо — але не ручимо, чи по нашім відїзді не буде, як бувало.

Мусимо мати крамарів, кооперативних службовиків, обезпечених і винагороджуваних так, щоби могли вони з цього вижити. Мабуть від цього будуть менші втрати, чим з вічних манк на поважні суми і нестягаємих боргів.

Маючи таких крамарів, буде можна від них вимагати, кромі всього іншого, ще й розуміння для порядку і чистоти.

Кооперативні домівки, Народні Доми.

Важко розвиватися кооперативі без власної домівки. В невідповідному приміщенні, без маґазину — нема як відповідно розложити товарів. Вони часто нищаться від вогкости і тісноти. Не можна поширити сортименту товарів, нема окремої канцелярії для Управи. — Кооператори на селі докладають всіх зусиль, щоби побудувати свою власну домівку. Всі доходи з продажі товарів, добровільне оподаткування, дарова праця членів і дарова звізка будівельного матеріялу — допомагають часто вибудовати таку гарну домівку, якої і місто не постидалобися. Часом будують всі установи спільний »Народний Дім«, де находять поміщення кооператива, »Просвіта«, Р. Ш., С. Г., С. У., Сокіл і т. п. Вичислю деякі взірцеві домівки, які довелося мені на мандрівці бачити. Приміри: у Верчанах, Жулині, Моршині, Конюхові, Дулібах, Лисятичах, Дашаві, (повіт Стрий); — Манастирці п. Жидачів; Підберізцях, Лісневичах, Поршні, Сороках, Германові, Гаях, п. Львів; — Товстолузі п. Тернопіль; — Глещаві, Ілавчі, Могильниці, Дернівці, Мшанці, п. Теребовля; Миколаєві, Городиславичах, Звенигороді, Коцурові, Ланах, Соколівці, Підмонастирі, п. Бібрка; Лисовичах, Струтині нижнім, п. Долина; Керниці, Завидовичах, Зашковичах, Бартатові, Мшані, Суховолі, Оброшині п. Городок. Ще дуже багато більших і менших домівок я стрічала. Навіть малі, бідні села будують. Пляни домівок робить »Кір«, або українські архітекти. Щоби зменшити кошти будівлі закладають цегольні. Найтяжче з викінчуванням таких великих будівель. Тоді з допомогою приходять жінки. Прохарчовують майстрів, складають гроші на вікна, сцену, викінчують пр. одну домівку для своїх сходин. Часто поносять самі всі витрати получені з посвяченням домівки.

Якщо в такому домі приміститься кооператива — то вона вже напевно відповідно випосажена і уладжена.

Хоч доводилося стрічати на селі поверхові будівлі, салі з бальконами, луковими великими вікнами, доброю сценою, ґардеробою і т. п. — то не бачила я чомусь ані одної гарно впорядкованої площі довкола домівки, а є на селі багато безробітної молоді, яка при відповідній заохоті напевно причинилабися до впорядкування площі. Живопліт, квітники, кущі, стежки посипані літом піском, спортова площа, надалиби домівці відповідне тло. Для цього нема ще на селах належного зрозуміння.

Кооперативні будні.

Члени Управ і Н. Р. наших кооператив, це господарі — на малих просторах землі. Мусять вони пильнувати своїх господарських обовязків, бо рілля, це підстава істнування їхніх родин. Сповнення добровільно взятих обовязків вимагає немалої витривалости й ідейности. Не все кооператива, особливо в початках свого істнування, може оплатити книговода чи скарбника або іншого члена управи. Тому ті люди, що дають себе вибирати до управи тому, щоби тут найти наживу, скоро від неї відходять. Розчаровані в своїх надіях стають зчасом приватними купцями та ворогами тої самої кооперативи, яку самі закладали.

Ведучи її ідейно та щиро моглиби ці самі люди працювати за платнею. Вони зарабляли би на неї чесно і з цього не мігби їм ніхто зробити закиду.

Можемо бути одначе часто горді на тих селян кооператорів, які при тяжкім в нинішню пору житті віддаються всеціло своїй кооперативі. Тоді, як ніч дає відпочинок людям по праці, кількох людей радить в кооперативній канцелярії. Треба вписати фактури, зробити калькуляцію, вислати делеґатів на нараду до міста. Треба грошей на заплачення бляхи на домівку. Членів нових здалобися зєднати, щоби не торгувати з нечленами; вартоби господинь зацікавити новим родом товарів і т. д.

Серед ночі справник готовить віз. Пакує в паку мішки, вантажить скрині з яйцями. Далека дорога і тяжка, треба вчасно виїхати. Гроші висилають чеком, бо небезпечно везти.

Або в молочарській кооперації. З М. С. нема жартів, треба пильнувати. Як молоко зіпсується, велика страта, а тут журба з людьми. Хочуть зачетів, а тепер їх нема. Молочаря треба пильнувати, щоби чисто було в збірні. Управа свідома цього, що несе відповідальність за все. Як то часто треба за неувагу доложити своїм грошем!

В селі є ріжні люди. Ті, що зблизька не цікавляться кооперацією, мають все якесь слово кинути між людей. »Якби не мала управа в тім інтересу, то не побивалабися за тою своєю кооперативою« і т. п. Багато камінякiв впаде на цих, які бажають загального добра.

Як не казати, але кооператива, хочби яка мала вона не була, стає осередком сільського життя. Люди люблять в ній збиратися, розговорювати. А тут ціль кооперативи не є така, як собі представляють. Читальня читальнею, а до кооперативи зайдеш і побалакаєш і чогось довідаєшся. Хоч є написи на стінх: — »Коопертива не є місцем для сходин«, — то це небогато помагає, як нема когось з авторитетом в селі, щоби справу перевів в життя. Крамар боїться, бо відгрожуються його побити, управа не хоче задиратися з людьми. І так часто кооператива стає, особливо вечером, недоступною для покупців, бо займають її курці. Всіми способами викорінюється це зло, однак є села, що зробили порядок за один вечір. Знесли цей звичай, оголошуючи його членам на сходинах.

Кооператива при розумнім крамареві стає місцем товариського виховання молоді. Діти за наукою крамаря здоровлять, входячи до крамниці. Хлопці навчаться стояти самотужки, а не лежати на ляді, а всі разом відучуються плювати на долівку і засмічувати її.

В одному селі, де був крамарем укінчений семінарист, він виховав собі дуже гарно свою публику. Один крамар на Поділлі добув собі таку пошану, що кожна господиня і дівчина приходила до кооперативи чистенько одягнена. Яєчка приносили все чисті в чистенькім платку. Перед приходом цього крамаря того не було. Добрий вплив на село має часом добра крамарка, через змилування до естетики.

Кооперація виховує новий світ.

Рідний промисл.

Господиня на селі небогато цікавиться пресою, тому й не кожна знає, де і як повстають речі, які вона купує в своїй кооперативі.

Правда, є вже свідомі села, де ведеться здавна плянову освідомлюючу працю серед жіноцтва, але їх не так багато. Тому на наших сходинах і викладах жінки радо слухають про свій рідний промисл. Іншими очима дивляться вони потім на кожну пачку цикорії Луна, на Пражінь, мило Ц. С., свічку Керос, цукорки »Фортуни Нової«, українську пасту до обуви, чи інші вироби. Кооперативи, які купують весь товар в Складницях Союзів, не держать нічого чужого. В темніших селах ще найдеться якась цикорія Франка, яку розвозять самоходи, або батерії »Астра« чи якісь другі, бо коштують лише 30 сотиків. Місто під оглядом закупів своїх виробів може іти на науку до села.

Кооперативна пропаґанда.

Донедавна не уважав провід кооперації за конечне вести пропаґанду на селі. Видавалося, що кооперація, це така сильна і велика ідея, що кожний мусить в ню повірити без ніякої пропаґанди. Оказується однак, що цим середником не можна погорджувати. Якщоби перші провідники коопeрції звернули більше уваги на втягнення дорогою пропаґанди більшої кількости членів, особливо господинь, або якби повчили були теж цею дорогою про рочдельські прінціпи, то лекше булоби нині неодній кооперативі. Стрічаємо села, де сама управа з власної ініціятиви почала вести пропаґанду і це дуже корисно відбилося на житті кооперативи. А там, де пропаґанду вважали непотрібною, дуже тяжко надробити занедбання. Звичайно тепер управи кооператив дуже раді, якщо хтось до них заїде і поможе їм пропаґандою в їхній праці.

Преса.

Кожна кооператива дістає Г. К. Ч., ліпші одержать ще й »Кооперативну Республику«, та більше чисел »Коопер. Родини«. Находимо денеде Г. К. Ч оправлене і читане навіть на сходинах членів. В більшости кооператив, де управа загалом не зацікавлена нічим, Г. К. Ч., яке прочитає хиба хтось з управи, лежить денебудь. Особливо крамарі читають його мало. Порядкуючи в кооперативах витягаємо його з кутків і показуємо крамареві, щоби читав те, що для нього потрібне.

Систематичне читання преси, як засобу освідомлення, я стрічала рідко. Приміри доброго розвою кооператив, ілюстрації, статті про збут сіль.-госп. продуктів, про їх витворювання, описи коопер. свят, прогульок і т. п., впливалиби дуже освідомлюючо на людей старших і молодь. Кільки разів довелося мені говорити про ці речі з молоддю. Завжди я находила в неї зацікавлення для тої справи і поміч у пропаґанді.

Там, де пресу миші гризуть, де сама управа теж нею не зацікавлена, це відбивається на життю кооперації. Думка Р. С. У. К. поширити бібліотеки при кооперативах, зобовязуючи управу запізнати себе і членів зо змістом всіх видавництв, принесе напевно добрі успіхи.

Районова Молочарня в Ременові пов. Львів, може бути взором, як поширювати кооперативну і сіль.-господарську пресу. Кожний член молочарні закуповує часописи, календарі і книжки через Р. М. Гроші стягається при виплаті молока. Саме ця преса поширює в цьому районі свідомість і приготовляє добрий терен для праці.

Не всюди однаково.

Що повіт, що місто чи село — то інший світ, інші люди, звичаї, обставини. Не охчеться вірити, що є ще нині забуті закутини, в яких нема рук до праці. Може навіть вони не бідніші, чим в других околицях, але якісь притовчені, недовірливі, часто неграмотні. Буває це в колись кацапських повітах. Народ баламучений з давна своїми провідниками, остав без керми. Молодь свідома українська, а старші без жадних переконань, податні на всі недобрі впливи. Розуміється, що і там є люди, які хотілиби рушити своїх односельчан з місця, але старшого вчити грамоти дуже тяжко. Однак скорше має до них підхід чужий, чим свій. В таких районах кооперація тяжко про-

биває собі шлях. Господині, як і чоловіки закуповують в місті, продають в місті. Жиди увихаються, як за добрих часів — викуповуючи, що дасться. Господарка неплянова, годівля тварин занедбана, часописів найдеться дуже мало, майже їх нема. Життєва стопа зовсім примітивна. На полицях в кооперативі не побачите часто навіть звичайних річей, бо за ними не питають. Але і там прозябає по трохи нове життя, а нарід певно тому не винен, що не було кому його виховати.

Наші розмови.

Давно в зимовий вечір затягнулася кооперативна анкета на селі. Відбула довгу дорогу. Відвели на кватиру добрі кооператори до чудової чистенької подільської хатки. Впорядкувала свої враження з пережитих днів. Кожний день була в іншому селі, було що згадувати.

Через вікно доходив шепіт Серету, місяць освічував його беріг. На горі темнів ліс.

Хтось постукав до дверей. Чи можна зайти — питає голова Н. Р. кооперативи. — Чи не змучені ви по анкеті? Хочеться поговорити, оповісти дещо про наші відносини. Так мало є нагоди, а ви буваєте в світі, знаєте, як є в інших околицях.

І почали ми говорити. Багато я гарного почула. Про те, що зробили, якби хотіли поставити своє село в ряді найліпших. Чи піде кооператива, так як вони бажалиби. Наш гурток кооператорів вірить сильно у відродження села в кооперації. Як вдасться нам виробити сильну карність у членів, то піде і всяка інша праця в селі. Освідомлюємо господинь, бо знаємо, що вони є підставою кооперативи. Як розживемося, запросимо вас, щоби подивилися. »Літом у нас дуже гарно і дуже історично. Наша околиця, це княжі землі«. »Ще в часі війни на Україні просив Бога, щоби повернути до дому. Хотів віддати свої сили для рідного села. Хочу зробити і зроблю з товаришами те, що задумали«.

Не одну розмову доводиться вести на селі. Про добро і горе, про злих нечесних людей. Шукається причини невдач. Обвинувачується і цих і тамтих.

По цих розмовах, мов причуваються слова кооператора з Поділля: »віримо сильно у відродження села в кооперації«.

І ми віримо з вами — відповідаю йому здалека. Віра лиш додає сил і охоти до праці. (к. б.).

Ірина Домбчевська.

СЕРЕД КНИГ

КНИГА ПРО ЛАТВІЙСЬКУ КРЕДИТОВУ КООПЕРАЦІЮ.

Latviešu kooperativas kredits. 1937. Latvyjas tautas bankas izdevunis.

Заходом „Народнього Банку Латвії" в Ризі вийшла збірна праця в 490 сторін друку, де ріжні автори інформують читача про 60 літ латвійської кредитової кооперації.

Перший проф. Ед. Балодіс зясовує розвиток латвійських кредитових кооператив до війни. Указує на те, що в 40-их роках минулого століття, отже приблизно 10 літ перед появою перших кредитових спілок в Німеччині — селяни одної латвійської громади заложили щаднично-позичкову касу; але скоро потім ця установа була припинена урядовим зарядженням, бо, на думку відповідного урядового чинника, таку річ може робити дворянин,

але не мужик. Селянство мусіло ще довго чекати, поки тодішні російські власти на місцях змінили цей свій погляд в цьому питанні. В році 1870 одержала одна ґрупа російських урядовців в Ризі, а в цьому ж році також одна ґрупа німецьких ремісників в місті Вальміра урядове потвердження на заснування кооперативної кредитової установи. Селяни дістали таке право аж 4 роки пізніше, у 1874 р. — саме селяни села Дундаґа. Від того часу оснування йшло жвавим темпом і на передодні світової війни ціла латвійська територія була вкрита вистарчаючою сіткою кредитових кооператив. Тут треба завважити, що основувалися кооперативи типу не райфайзенського, тільки дещо змодернізованого Шульце-Деліціянського.

Колишній президент центрального народнього банку Латвії Ед. Ляурсоне доповнює виводи проф. Бальодіс-а трьома статтями. Характеризує господарське положення кредитових кооператив до війни, їхні змагання до заложення центрального банку, — змагання безуспішні через опір російської влади та подає дещо споминів зі свого кооперативного минулого.

Начальник інструкторського відділу центрального латв. нар. банку П. Лапінш описує заломання кредитових кооператив в часі війни. Воєнні операції, руїна, еміґрація многих мешканців, комуністичні конфіскати й обезцінення гроша через інфляцію, це були головні причини, які крок за кроком довели до занепаду кредитових кооператив.

Директор Нар. Банку Латвії П. Ґейданс говорить про відродження і розвій кредитових кооп-в по світовій війні, в політичних рямцях незалежної латвійської держави. Розвиток ішов дуже швидким кроком, бо, з одного боку, через воєнні спустошення, був великий попит за позичками, а з другої сторони держава сильно підпирала кредитові кооперативи. Під цю пору в Латвії існує всього 600 кредитових спілок, які мають 200.000 членів. Сума їх білянсів перевищує 100 міліонів латів, з того 32,5 міліонів латів це щадничі вкладки, а 43 міліони це кредити від інших кред. установ, головно від емісійного банку

Цей же автор розказує про заложення кооп. центрального банку, а директор емісійного банку І. Сталбовс реферує про ролю державного банку в підпиранні кооп. кредиту.

П. Латінш дає обширне звідомлення про правне положення кредитових кооператив у ріжних добах їхнього розвитку та про виховну і пропаґандивну діяльність кредитової кооперації, зосереджену головно в Нар. Банку Латвії. Кромі того дає той самий автор погляд на розвиток першої латвійської кредитової кооперативи — в Дундаґа, яка існує ще до нині. Він описує також існуючі в Латвії шкільні щадниці.

Кооперативні ревізори: А. Ґірґенсосн, Н. Гайнріхсонс, П. Роценс, П. Царінш і начальник інструкторського відділу П. Лапінш

дають історично-статистичні огляди окремих районів краю. Далі йде біля 30 дописів з місць про стан і розвиток місцевих кред. кооператив.

В книжці є портрет президента держави др. К. Ульманіса, чимало портретів діячів кред. кооперації та знимок будинків.

Ціле видання дає чимало матеріялу також для зрозуміння історії латвійського народу, бо особливо за російської неволі кооперація мала опріч чисто господарського, також національне значіння. Коперативи звільняли селян від лихварів, допомагали їм в набуванні землі, скріпляли латвійське ремісництво та латвійський стан посідання недвижимостей по містах та взагалі уможливили повстання латвійської середньої верстви. Під цим оглядом кооперація відограла тут подібну ролю, як серед Естів, Литовців, Фінів і Чехів.

К. П.

НОВІ ВИДАННЯ РСУК.

Кооперативна пропаґаторка та її завдання. Бібліотека РСУК, ч. 63. Львів 1937. Стор. 48 малої 16⁰.

Ця книжечка — це підручник для щоденної праці кооперативної пр паґаторки. Мужеська половина нашого кооперативного світа здистансована появою цієї брошури — бо, на жаль, спеціяльного підручника для кооперативного пропаґатора у нас досі не було. Заслуга за складення цього збірника припадає п. Ірені Гладкій, референці РСУК для пропаґанди серед жіноцтва.

На зміст книжечки, поза передмовою п. Гладкої, складається: 1) стаття п. Ірини Домбчевської про техніку праці кооп. пропаґаторки на селі; 2) стаття анальоґічного характеру про працю в місті — п. Гладкої; 3) резолюції 1-ої наради кооп. пропаґаторок у Львові в жовтні 1937; 4) список лектури, яку поручається до читання кооп. пропаґаторці, для її самоосвіти.

Брошура, яку як бачимо склали жінки для жінок, напевно зробить свою службу. Зокрема цінні обидві статейки своїм життєвим, не вичитаним з книжок, а подиктованим обсервацією нашого дійсного життя, підходом до теми. Вони будять думку і заохочують. А чого-ж можна більше вимагати від малої книжечки? Прочитавши цю брошурку, напевно неодна жінка-суспільничка зацікавиться і наведеною далі спеціяльною літературою та захоче стати правдивою пропаґаторкою спілчанської ідеї.

Остап Луцький: Кооперативні проблєми. Наради й постанови XV. Конґресу Міжнар. Союзу Кооператив. Бібліотека РСУК, ч. 64. Львів 1937, 16⁰. Стор. 72.

Як вказує заголовок книжки, вона обговорює ідеольоґічний дорібок останнього Конґресу Міжнародного Кооперативного Союзу, якого учасником був автор, як делєґат РСУК. А дорібок той цим разом богатий, бо нарешті закінчено дискусії над кодексом рочдельських засад і сформовано їх, а в рефераті голови МКС занято становище до дуже пекучої справи т. зв. державного плянового господарства.

Автор подає наперед короткі інформації про склад та перебіг самого Конґресу. Відтак переповідає живо й цікаво ухвали зїзду в окремих точках. Передавши зміст маніфесту МКСоюзу з 1936 року автор так пише:

»Оцей маніфест ми не тільки передали до загального відома через ГКЧ, але й віддавна здійснюємо його у всій ширині та глибині. Відчинені двері наших кооператив для всіх Українців, що мають таку саму господарську потребу, — одна особа, — один голос без огляду на кількість її уділів в кооперативі, — розподіл частини білянсової надвишки поміж членів відповідно до їх торговельної співпраці з кооперативою, а навіть не-

подільність цілого запасного фонду поміж членів, — обмежена дивіденда від уділів, змагання до »справедливої ціни« при доставі гроша й товарів та при збуті продуктів, — незалежність від будьякого політичного чи віроісповідного осередку, — все те наша давна правда й мета«.

В розділі при »рочдельські засади« переповіджено хід студій над цим питанням в МКС та як остаточно скодифікував ці засади Конґрес. Він, згідно з пропозицією студійної комісії, поділив їх на 2 ґрупи: а) безумовні засади ідеольоґічної природи і б) добрі звичаї, більше практично-методичної натури. Перші, це є:

1) відкрите членство для всіх,

2) демократичний устрій,

3) поділ надвишки після участи в оборотах,

4) обмеження дивіденди від уділів. — Другі такі:

1) віроісповідна і політична терпимість,

2) готівкові закупи,

3) підпирання освіти й виховання.

В четвертому розділі книжки поданий докладний зміст реферату голови МКС Вайне Таннера про »Положення кооперації в ріжних системах народнього господарства«. Цікавий цей огляд сучасного положення кооперації в державах: а) демократичних, б) капіталістичної диктатури (таталістичних), в) комуністичної диктатури — повинен прочитати кожний кооператор. — У висліді референт предложив, а конґрес приняв кінцеву резолюцію (подана в книжці на стор. 55), яка, може трохи за оптимістично, твердить, що кооперація є не лиш потрібна але й можлива (?) у всіх господарських та політичних системах, та що вона вимагає для себе повної вільности для праці та відкидає всі зусилля влади політично контролювати її діяльність — що є цілком зрозуміле. Далі осуджується спроби капіталістичної реґульованої господарки, як також всі зусилля соціялістичних систем, коли вони зосереджують цілу госп. діяльність в публичних установах (осуд большевизму).

Вкінці подано, по короткім історичнім введенню автора, зміст реферату п. А. Ж. Клєе (з франц. кооп. гуртівні) про міжнародню кооп. торгівлю і гуртівню. Вкінці автор подає вість, що по конґресі МКС оснувалася в Лондоні велика кооп. аґентура для спільних закупів, до якої вже вступило 14 кооп. централь з ріжних держав.

Цеї книжки не може поминути ніхто, хто хоче бути в курсі розвитку кооп. ідеольоґії та розвитку міжнародніх кооп. зносин.

DAS UKRAINISCHE GENOSSENSCHAFTSWESEN IN POLEN. Bericht des revisionsverbandes ukrainischen Genossenschaften. Zum 15. Internationalen Genossenschaftskongres in Paris. 1937 і це саме по французьки Rapport du Conseil de l' Union de Révision des Coopératives Ukrainiennes au XV. Congrès de L' Alliance Coopérative International, Paris 1937.

Це дві публікації однакового змісту, видані РСУК для інформації учасників МККонґресу про стан укр. кооперації в межах Польщі. Німецьке видання (друковане у Львові) вийшло технічно краще, як французьке, друковане в Парижі. Воно прикрашене кількома дуже гарними світлинами. (Такі брошури видали і розділювали на конґресі, крім нас, ще такі делеґації: французька, чеська, югославянська, болгарська данська і — в третім дні конґресу — польська). Брошурки представляють, на тлі демоґрафічних і господарських відносин в краю, головні висліди праці наших фахових централь та Ревізійного Союзу, уняті цифрово й коротко та звязко коментовані; знайомлять зі структурою нашої кооперації і подають вкінці світоглядові підвалини, на яких спочиває наш рух. Подають теж коротку історію нашого кооперативного руху.

Роздані всім учасникам конґресу і розіслані кооперативній пресі цілого світу, брошурки ці напевно зробили добру службу не лиш в кооперативному, але й у загальнонаціональному сенсі.

—х—

Józef Jasiński: Rola spółdzielczości w rozbudowie gospodarstwa narodowego w Polsce. Wyd. „Społem", Warszawa 1937,

Польща є країною, спізненою в господарському розвиткові в порівнанні до інших західних чи північних країн. В структурі її народнього господарства знаходимо речі мало потішаючі, а навіть грізні і небезпечні для цілости інтересів держави і народу.

Населення Польщі з 1. І. 1937 виносило 34,2 міліонів. На протязі 15 літ прибуло 7 міліонів. Річний приріст иносить понад 400.000 осіб і виносить 12.1 на 1.000 мешканців (Німеччина 7,4, Англія 3,0, Швеція 2,5). Еміґрація є обмежена, в рільництві є перенаселення, з парцеляції і меліорації можна узискати 600.000 нових господарств (3 міл. 600 тис. гос.); отже одинокий вихід для надвишки населення це еміграція до міст і тут шукати заняття в торговлі, промислі і ремеслі. Польща з рільничих країн є перелюднена. На 1 км² припадає 90 мешканців. Вправді Бельґія, Голяндія ще більше перелюднені, однак там є сильно розвинений промисл і інтенсивна рільна господарка. Видайність рільної продукції є низька. Прим. Данія виказує значно більшу видайність і так: у вівсі 2¼ разів більшу, в пшениці 2½ разів більшу, в житі 1½ разів більшу, в буракак і бараболі ½ раза більшу.

Те саме є в продукції яєць, масла, мяса (яєць 3 рази, масла 14 разів, мяса 3½ разів більше).

В промислі приріст зарібковуючих на протязі 10 літ збільшився тільки на 355.000 осіб або 22%, себто лише 7% приросту населення. Хотяй видайність праці є велика (в Польщі на 1 робітника припадає денно 1,768 кґ добутого угля, в Англії 1,165 кґ, Франції 858 кґ, в Німеччині 1,677 кґ), однак заробітня платня значно нижча (Польща 77, Японія 87, Німеччина 84, Англія 100). Більше як половина робітників заробляє тижнево менше як 20 зл., а ледви ¼ понад 30 зл. Ще цікавіше є зужиття доходу (дані з 1933 р.): умові працівники зуживають 1.320 зл., робітники 420 зл. а селяни і рільні робітники 240 зл.

Раціоналізація промислу відбувається в цей спосіб, що впроваджується нові дуже дорогі машини, а рівночасно викидується з фабрик, копалень тисячі людей. Внаслідок раціоналізації а також картелізації число робітників зменшилося в самім гірництві на 42% тоді, коли вказівник продукції зменшився тільки на 30%. Тоді коли за кордоном людям, що їх звільнено з праці внаслідок раціоналізації запевнюється працю в інших ділянках продукції або через скорочення часу праці, в Польщі цего немає.

Промисл працює зі стратою, хотяй є власні сирівці і дешевий робітник. В 1935 р. біланси виказують 79,8 міліонів зл. зисків а 112,2 зл. страт себто сальдо є відємне на 32,4 міліонів зл., а крім того 326,5 міліонів зл. є давних страт, ще непокритих. Поважні страти виказують: гірництво з нафтовим промислом, гутництво, промисли: мінеральний, металевий, волоконний, будівельний, торговельна банковість і приватні асекураційні товариства. Зі зиском працюють цукроварні, ґазівні, електрівні, трамваї і промисл хемічний та паперовий.

Держава йшла на руку промислові, даючи йому вивозові премії, які обнизили ціну товарів на закордонних ринках. Більша частина промислу, бо майже ⅔, опанована чужим капіталом і так: нафта в 87%, гірництво і гутництво 54%, хемічний 48%, деревний 44%, торговля 29%, а краєві капітали це знову переважно жидівські. Цей закордонний капітал коштує дорого Польщу. За 10 літ себто від 1924 до 1933 р. заплатила Польща закордонові з ріжних титулів 2½ міліярдів зл.

Не краще з торговлею. Гуртова торговля є слабо розвинена і виказує занепад а дрібна є карловата і примітивна. Число дрібних торговельних підприємств у порівнянні до оборотів є рішуче за велика. Жиди відограють домінуючу ролю в торговлі, бо майже 70% торговлі є в їх руках. Це саме є і в ремеслі, при чому деякі галузі є ними цілковито опановані. Так прим. шкляр-

ство 72,2%, шапкарство 97,1%, золотництво 77,8%, годинникарство 73,2%, гарбарство 73%, перукарство 83,5%. Отже приблизно ²/₃ всеї виміни і дрібної продукції є в жидівських руках.

Закордонна торговля розвиваєть-ся злабо. Польща виказує річно на 1 мешканця 53 зл. обороту. Литва 103 зл., Чехословакія 205 зл., Фінляндія 365 зл., Швеція 597 зл., Швайцарія 846 зл. Це вкзує на дуже низьку житєву стопу населення Польщі. Воно бідне. Майже 6½ мілонів живе на селі маючи до 2 га землі, а 12 міліонів від 2—50 га; отже 52,2% населення це дрібні рільники.

Кооперація одна може принести поправу відносин. Вона вже богато зробила, богато осягнула. Обороти сягають 700 міліонів зл. річно, а власні фонди понад ⅓ міліярда зл. Ще більший є нематеріяльний дорібок. Однак осяги кооперації в Польщі в порівнянні з закордоном є ще малі. Англійська кооперація має вже 15% обороту споживчими артикулами. В Злучених Державах П. А. є 5.500 кооп. банків з 1 міліоном членів і 75 міліонів ам. дол. капіталу. В Данії осягнула кооперація 17% в споживчій торговлі, в експорті беконів 84%, а в експорті масла 50%. Фінляндія виказує понад 50% скооперування населення і 30% всеї виміни. В Естонії участь кооперації в торговлі спож. артикулами 15%, у вивозі масла і яєць 30%, привозі цукру і нафти 40%, рільничих машин 50%, тютюну і рижу 30%. Кооперація в Швеції панує над товаровим ринком.

Ці цифри вказують, кілько ще є до зроблення в Польщі.

Подав Іван Гурик.

ГОСПОДАРСЬКА ХРОНІКА

Нове обмеження засівів бавовни. Уряд Злучених Держав Америки постановив внести до парляменту законопроєкт про нове обмеження засівів бавовни в майбутньому році. Обмеженння малоби винести кругло 10 міліонів балів. Як бачимо, американський уряд уважає, що кріза ще не пройшла, та що потрібне вмішування держави в хліборобську продукцію.

Як мало би бути це обмеження переведене в життя? Згідно з американськими традиціями без якого небудь примусу, по добрій волі хліборобів. А саме уряд буде уділювати продуцентам кредитів на управу бавовни у висоті 7—9 центів від фунта збору бавовни. Крім того ще беззворотну субвенцію у висоті 3 центів від фунта зібраної бавовни (по жнивах). І кредити і субвенція будуть даватися одначе тільки тим продуцентам, які обмежуть свої засіви до границі, означеної державою.

Великий урожай бавовни. Департамент хліборобства Злучених Держав Америки обчислює збір бавовни в цій країні на день 1. листопада на 16 міліонів баль, себто на кілька міліонів баль більше, як бувало в останніх літах. В 1936 р. був урожай 12 міліонів баль, в 1935 р. — 10,5 міліонів б., в 1934 р. — 9,5 міл., 1933 — 13 міл. б. Як бачимо, збір в р. 1937 був рекордовий. В наслідок того ціни бавовни на світових ринках упали о кільканацять відсотків (тільки в Польщі картель прядільників, який є фактичним монополістом імпортованої бавовни, обнизив ціни бавовняної пряжі всього на 5%). Є вигляди, що американська бавовняна біржа буде знижкувати довгий час.